

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МАТУРИДИ СИМПОЗИУМЫ
(ӨТКЕНІ, БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ)**

**ULUSLARARASI MATURİDİLİK SEMPOZYUMU
(DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ)**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON MATURIDISM
(PAST, PRESENT AND FUTURE)**

БАЯНДАМАЛАР

BİLDİRİLER

PAPERS

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ANKARA 2018

İnceleme Araştırma Dizisi
Yayın No:58

Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri

Baskı Tarihi: Ekim 2018

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Yayın Koordinatörü

Harun SARIGÜL

ISBN: 978-9944-237-71-0

Tasarım - Baskı

OLİVİN OFSET

www.olivinoffset.com

Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri / Editör: Prof. Dr. Sönmez KUTLU. –
Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2018 624 s.; 16x24 cm. –
(Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi inceleme-araştırma dizisi;
yayın no:58)

© Ahmet Yesevî Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Taşkent Cad. Şehit H. Temel Kuğuoğlu Sokak. No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA

Tel: 0312 216 06 00 • Faks: 0312 223 34 29

www.ayu.edu.tr yayinlar@Yesevî.edu.tr

Kitapta ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarlarının olup, Ahmet Yesevî Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanlığı'nın görüşlerini yansıtmazlar.

ANKARA 2018

MATURİDÎ ÂLİMLERE GÖRE İLHAMIN BİLGİ KAYNAKLIĞI SORUNU

Prof. Dr. Ahmet AK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

İlham, genel olarak nazar ve istidlâle başvurmadan kalbe gelen bilgidir. Ancak kalbe gelen bu bilgi Allah'ın rahmetinden ve lütfünden olduğu gibi şeytanın vesvesesinden ve nefsin hevâsından da kaynaklanabilir. Nitekim Şems Suresi 8. ayette insanın kalbine “fücûr”un da takvânın da ilham edileceği beyan edilmektedir. Ayrıca Nas suresin 4., 5. ve 6. ayetlerinde şeytanın insanoğlunun kalbine vesvese vereceğide haber verilmektedir. Bu sebeple kalbe gelen bilginin Allah'tan mı yoksa şeytanın verdiği vesveseden mi kaynaklandığını kesin olarak bilmek mümkün değildir. Bununla birlikte insanoğlu kalbine gelen bilginin genelde şeytandan geldiğine değil, Allah'tan geldiğine inanır ve onun iyi şey olduğunu düşünür. Diğer bir ifade ile kalbine bir şey gelen hemen her Müslüman kendisine şeytanın vesvese verdiğini değil, Allah'tan ilham geldiğini düşünür ve söyler.

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944) ve Alaüddin es-Semerkindî (539/1144) gibi bazı Hanefî-Maturidî âlimler, ilham ile sadece kalbe gelen iyi ve güzel bilgileri kastetmişlerdir. Fakat dönem dönem birçok insan kalbe gelen ilham ile vesveseyi karıştırmakla kalmamış, hatta onu kötüye de kullanmıştır. Böylece”*Galat-ı meşhur; lugat-ı fasihten evlâdır*” sözünde ifade edildiği gibi kalbe gelen her şey,-yanlış olmasına rağmen- yaygın olarak ilham diye isimlendirilmiştir. Bütün bunlardan dolayı birçok Maturidî âlim, kalbe gelen her bilgi için ilham kelimesini kullanmak zorunda kalmıştır. Öte yandan zamanla bana ilham geldi diye müslümanları aldatmaya çalışan kimseler ortaya çıkmış ve Müslümanların birlik ve beraberliğini bozmak istemişlerdir. Bunun üzerine Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî (421-493/1030-1099) ve Ömer en-Nesefî (537/1142) gibi Hanefî-Maturidî âlimler, ileride açıklanacağı şekliyle Müslümanları bu konuda uyarılmışlar ve ilhamın kötüye kullanılmasına engel olmaya çalışmışlardır.

Bu tebliğde İmam el-Mâturîdî'den başlayarak Hanefî-Maturidî alimlerin ilham hakkındaki görüşlerini tarihi sıraya göre ortaya koyup analiz etmeye çalışacağız.

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)'ye Göre İlham

İmam el-Mâturîdî'ye göre ilham, bir zorluk ve çaba sarf etmeksizin süratle kalbe gelen bilgidir. Ona göre kalbe gelen bu bilgi Cenabı Allah'tan da, şeytandan da gelebilir. Ancak Allah'tan gelen bilgi sadece hayırdır yani doğru bilgidir.¹ O, bu

¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Thk...: Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanhoğlu, 1. Baskı, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, IV/372.

görüşünü “Hani bir de, “Bana ve Peygamberlerime iman edin” diye havarilere ilham etmişim”² ayetinin yorumunda yapmaktadır. Ona göre Maide Suresi 111. ayette geçen “Havarilere vahyettim” ifadesi, “Havarilere ilham ettim” şeklinde de anlamak mümkündür.³

el-Mâturîdî’ye göre ilhamın bir çok anlamı vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

İlham, Allah’ın kötülüğü ve takvayı beyan etmesi ve bildirmesidir.⁴

İlham, doğru dürüst çalışana Allah’ın yol göstermesi, yardım etmesi demektir.⁵

Allah’ın kulluk görevini ifa eden Müslümanların kalbine takvâyı açıklaması, bildirmesi ve isyan ile ibadet arasındaki farkı beyan edip, idrak ettirmesidir.⁶

İlham, Allah’ın melekleri aracılığıyla insanın kalbine hayrı (faydalı bilgileri ve psikolojik durumu) süratle ulaştırması anlamına da gelir. İmam el-Mâturîdî, “Hani Rabbin meleklere, “Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. .... diye vahyediordu”⁷ ayetinin yorumunda Allah’tan başkasının da insanın kalbine bilgi vereceğinin delili olarak kaydetmektedir. Aynı zamanda melekler de tıpkı Allah gibi inananların kalbine sadece hayırlı, faydalı olan şeyleri bildirir. Şeytanlar ise sadece kalbe vesvese verirler.⁸

İmam el-Mâturîdî’ye göre “aslında bir şeyin iyi ya da kötü oluşu ilk bakışta akıl ile genel/toplu olarak, yani “cümleten” bilinir. Ancak akıllar, her şeyin güzelliğini, her çirkinin çirkinliğini işaretleyemez. Bunlar ancak ya Peygamberlerin haber vermesi ile ya da aklın delillere dayalı fikir yürütmesi ile bilinir. Sen görmez misin ki nefsin tabiatında lezzetli ve faydalı olan şeylere meyil etmek; kerih ve acı veren şeylerden nefret etmek vardır. Fakat nefis, her faydalının faydasını her zararlının zararını işaretleyemez. Ancak tadararak, deneyerek bilir. Aynı şekilde göz, renkleri idrak eder ama onun güzel veya çirkin olduğunu ancak akılla anlayabilir. Çünkü aklın tabiatına çirkinliklerin çirkinliği, güzelliklerin güzelliği genel hatları ile “cümleten” konuldu. Ama akıl, yukarıda zikrettiğimiz üzere onları birbirinden işaretleyemez. Bu sebeple “Allah, nefse fücûru da takvâyı da ilham etti” yani Allah çirkinini güzelden, kötüyü iyiden ve çirkinliğin kötülüğünü, takvanın güzelliğini birbirinden ayırıp anlamayı, nefse yerleştirdi. İşte insanın imtihana tabi tutulması ve mükellef olması bu sebeptir. Bu bilgiye ya peygamberler ya da akli deliller ile ulaşılabilir.”⁹

Ebû Mansûr el-Mâturîdî’ye göre “Şems Suresi 8. ayetin bir başka yorumu daha vardır. O da şudur: İnsan, istikametten ayrılmaz ve Cenabı Allah’a karşı sorumluluğunu yerine getirmeye çalışırsa, Allah da ona takvâyı ilham eder. Allah’ın şu sözünü görmüyormusun? “Bizim uğrumuzda gayret edenler var ya, biz onları mutlaka yol-

² 5. Mâide, 111.

³ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, IV/372; Benzer ifadeler için bkz., el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, VI/182.

⁴ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, XVII/221.

⁵ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, XVII/222.

⁶ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, XVII/221-223; I/21.

⁷ 8. Enfâl, 12.

⁸ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, VI/182.

⁹ el-Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an*, XVII/221.

larımıza ileticeğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir”¹⁰ bu ayette Allah, gayret etmeye karşılık hidayeti vaad ediyor. Yani doğru yolunu gösteriyor. Ayrıca Allah, “Kullarım, beni senden sorarlarsa, bilsinler ki, gerçekten ben onlara çok yakıным. Bana dua edenin duasına karşılık veririm. O halde doğru yolu bulmaları için onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkı ile iman etsinler”¹¹ buyuyor. Allah’ın duayı kabul etmesinin gizli bir şartı vardır. O da, dua edenin Allah’ın davetine / emirlerine uymasındır. Allah’ın “Bana icabet ediniz ve bana iman ediniz” sözünü görmüyor musun? Ayrıca yine Allah, “Bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size olan ahdimi yerine getireyim” ve “Eğer siz namazınızı kılar, zekâtınızı verirsiniz muhakkak ben de sizinle beraberim”¹² buyurmaktadır. Bu ayetler, kendisine takva ilham edilen kişinin, sorumluluğunu, ahdini yerine getiren kişi olduğunu ispat etmektedir. O halde insan, sorumluluğunu yerine getirirse, Allah ta ona takvayı / iyiliği ilham eder ve o kimseye kötülüğün verdiği zararları beyan eder, bildirir.”¹³

İmam el-Mâtürîdî’ye göre Allah (c.c.), insanları iyiyi kötüden ayırmasını bilen temyiz ehli kılmış, akli idraklerine kötü davranışı çirkin, iyi davranışı da güzel göstermiş, yine onların zihni kapasitelerine çirkin, güzele tercih etmeyi, kabul edilmez bir davranış olarak yerleştirmiştir. Hatta el-Mâtürîdî’ye göre akıl, ilk anda çirkin görünen bazı şeylerin sonuçlarının iyi olacağını da anlar; yine, başlangıçta insana iyi görünen bazı şeylerin, sonuçta zararlı olacağını da bilir.¹⁴ Bununla birlikte, her insan zor bir işle karşılaşınca, düşüncelerinden yararlanmak amacıyla başkalarına danışmak ister. Ayrıca insanlar, kitap okuyarak, alimleri dinleyerek vb. yollarla elde ettikleri birikimlerini başkalarına aktarmaktadırlar. Bütün bunlar, insanın kendi aklını yeterli bulmayıp, başkalarından yardım almaya muhtaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca kederler, yoğun işler ve hayatta karşılaşılan pek çok sıkıntı, insanın aklını meşgul ederek, onun her zaman sağlıklı düşünmesine engel olmaktadır.¹⁵ Keza nefsanî arzular, çok kazanma hırsı ve zevklerin çokluğu da sağlıklı düşünmeye mani olmaktadır¹⁶. Çünkü “nefsin yapısında kurtuluş umduğu yerde kişiyi helâke götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır.”¹⁷ Diğer taraftan, insan aklını kullanarak kendini geliştirmesi mümkün olmakla birlikte, aklın çeşitli sebeplerle zaafa uğramasından dolayı, insanın Allah’a ve insanlara karşı görevini tam olarak yapması da zordur. Bu bakımdan her şeyin sadece akılla bilinmesi ve kavranması mümkün değildir. Bu sebeple el-Mâtürîdî, insanın, söz konusu olumsuz faktörlerden sıyrılabildiği ölçüde sağlıklı düşünebileceğine inanmaktadır. Diğer taraftan o, aklın ve duyu organlarının yeteneğinin ve gücünün sınırlı olduğuna işaret ederek, Allah’ın zâtı ve sıfatları, ahiret ahvali ve hurufu mukattaa gibi konuları insanın tam olarak anlayıp kavrayabilmesini imkânsız görmektedir. Ona göre, bunlar ancak, Allah’ın bize bildirdiği kadarıyla bilinebilir¹⁸.

¹⁰ 29. Ankebût, 69.

¹¹ 2. Bakara, 186, el-Mâtürîdî, bu ayeti “Bana itaat eden kimse için ihsanım ve iyiliklerim yakındır” şeklinde de yorumlamaktadır. Bkz., el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü ’l-Kur’an*, 1/362.

¹² 5. Maide, 12.

¹³ el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü ’l-Kur’an*, XVII/221 vd.

¹⁴ el-Mâtürîdî, *Kitâbü ’l-Kitâbü ’l-Tevhîd*, s. 352; el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünnet*, II/231 vd.

¹⁵ el-Mâtürîdî, *Kitâbü ’l-Tevhîd*, s. 280.

¹⁶ el-Mâtürîdî, *Kitâbü ’l-Tevhîd*, s. 280; krş. Topaloğlu, *Kitâbü ’l-Tevhîd Tercümesi*, s. 228.

¹⁷ Topaloğlu, *Kitâbü ’l-Tevhîd Tercümesi*, 224; el-Mâtürîdî, *Kitâbü ’l-Tevhîd*, s. 275.

¹⁸ el-Mâtürîdî, *Kitâbü ’l-Tevhîd*, s. 114 vd.

İmam el-Mâtûrîdî'ye göre ilham, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gelen vahyin bir çeşididir. Ona göre Hz. Peygambere gelen vahiy, metlûv ve ğayr-i metlûv olmak üzere iki kısımdır.¹⁹

İmam el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*'ın 13. cildinde yer alan Zuhruf Suresi'nin 43. ayetinin yorumunda ise vahyi başka bir açıdan üç kısma ayırmaktadır.²⁰ İmam el-Mâtûrîdî'nin vahyi, bir yerde iki kısma, diğer bir yerde üç kısma ayırmasında bir çelişki var gibi görünse de durum öyle değildir. Zira onun vahiy ile ilgili yorumları iyi incelendiğinde burada geçen vahiy ayrımı ile yukarıda geçen vahiy ayrımı arasında temelde bir fark olmadığı rahatlıkla görülebilir. Nitekim ona göre vahiy aşağıdaki şekilde üç çeşit olarak ta ele alınabilir:²¹

Birincisi, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu, Hz. Peygambere gelen zahir / apaçık bilinen vahiydir. Bu tür vahyin, İmam el-Mâtûrîdî'nin yukarıda bahsettiği Vahy-i metlûv kısmı olduğu aşikârdır.

İkincisi, *Vahy-i beyân*: Bu, Kur'ân-ı Kerîm'i beyan eden vahiydir ki, Cebrail (a.s.)'in diliyle veya Kur'ân-ı Kerîmin dışında Allah'ın dilediği başka bir yolla insanların kendi haklarını, Allah'ın üzerlerindeki hakları ve birbirleri üzerindeki haklarını, yani Kur'ân-ı Kerîm'in manasını beyan eden, açıklayan vahiydir.

Üçüncüsü ise Vahy-i ilham ve ifham: İmam el-Mâtûrîdî'ye göre bu, "İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için..."²² mealindeki ayette geçen "Allah'ın göstermesi" demektir. Cenabı Allah'ın göstermesi ise muradını Hz. Peygamber'in kalbine ilham etmesi, ifham etmesi, anlatması demektir. Yine "Allah'ın göstermesi" demek, Allah'ın Hz. Peygamberi hata yapmaktan, yanılmaktan ve doğrudan ayrılmak gibi hususlardan koruması ve iyi olan her konuda onu desteklemesi demektir.²³

İmam el-Mâtûrîdî'ye göre Cenabı Allah, Hz. Peygamber'e doğru olanı gösterip, haber verdiği için Hz. Muhammed'in içtihadı nas gibidir. Çünkü Hz. Allah, Hz. Muhammed'e hata yaptırmaz. Bundan dolayı Hz. Peygamberin bütün içtihatları doğrudur.²⁴

O halde bütün bunlar bize Kur'ân-ı Kerîmi en doğru ve en güzel şekilde anlayıp, açıklayan kişinin Hz. Peygamber olduğunu açıkça göstermektedir. Zira Hz. Peygamber'e gelen ilham, nass gibi doğru kabul edilir.²⁵ Hz. Peygamber'e gelen ilham, hem kendisi için hem de ona tabi olan Müslümanlar için doğru bilgi ifade eder.

Hanefî-Maturidî âlimlere göre gerçek manada ilhamı ancak Cenabı Allah ve melekleri verebilir. Nitekim İmam el-Mâtûrîdî, "Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti"²⁶ ayetinde geçen "alleme" kelimesin "elheme" ilham etti şeklinde anlaşılabilirliğini kaydetmektedir. Ona göre Cenabı Allah'ın Âdem (a.s.)'a öğretmesi iki şekilde olabilir. Birincisi doğrudan ilham etmesi iledir. İkincisi ise meleğin gönderilmesi

¹⁹ el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IX/44.

²⁰ el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII/251.

²¹ el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII/251 vd.

²² 4. Nisa, 105.

²³ el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIII/251-252.

²⁴ el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV/27.

²⁵ Krş., Alper, Hülya, İmam Mâtûrîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 104.

²⁶ 2. Bakara, 31.

gibi başka bir yolla öğretmiş olabilir.²⁷Yine ona göre dua edenlere, bilmediklerini öğretmek için melekler de ilham eder.²⁸ Diğer Maturidî alimleri de genelde bu görüştedirler.

İmam el-Mâtürîdî 'ye göre Cenabı Allah'ın Musa (a.s.)'in annesine vahiyetmesi demek ona ilham etmesi demektir.²⁹ Yine Hz. Allah, insanlardan başka bütün hayvanlara da vahiy etmiştir. Bu vahiy irşat etmek yani yol göstermek anlamındadır. Allah, bütün canlılara faydalı ve zararlı şeyleri vahiyetmiş, göstermiştir ki bu da ilhamdır.³⁰ Diğer Maturidî alimleri de genelde bu görüştedirler.

İlk Mâtürîdî âlimlerden Ebu Seleme (IV/X. asrın ortaları) 'nin *Cümelü usûli'd-din* ve İbni Yahya (IV/X. asrın sonları) 'nın *Şerhu Cümelü Usuli'd-Din* adlı eserlerinde ilham hakkında bir kayda rastlanmamaktadır. Daha sonraki Hanefî-Maturidî alimlere gelince, onların eserlerinde ilham hakkında, lehte vealeyhte çeşitli görüşler ileri sürdükleri görülmektedir.

Ebû'l-Yüsr Muhammed Pezdevî (493/1099)'ye Göre İlham

Muhammed el-Pezdevî'ye göre ilham yolu ile elde edilen bilgi, kesinlikle doğru kabul edilemez. Çünkü ona göre ilham yoluyla kendisine bilgi geldiğini iddia eden kişi delil getiremez.³¹ Ona göre ilham ile kendisine bilgi geldiğini iddia eden kişi delil getiremez. Eğer bir kimse “şu şeyin helal olduğuna dair Allah Teâlâ bana ilham ederek kalbime bilgi geldi” derse, ona şöyle cevap verilir:

“Sen sözünde yalan söylüyorsun”, çünkü onun doğruluğunu gösteren bir delil yoktur. Nitekim bir başkası da çıkar senin helal dediğin şeyin haram olduğunu Allah'ın kendisine de ilham ettiğini söyleyebilir. O halde bu iki kişinin sözlerinden birini tercih için delil bulunmadığından ikisi arasında anlaşmazlık olur ki bu da işi çıkmaza sokar. Bu sebeple her iki bilgi de doğru kabul edilmez.”³²

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den yaklaşık yüz sene sonra yaşayan Muhammed el-Pezdevî'nin zamanında ilham ile vesvesenin birbirine karıştırıldığı ve bazı kişilerce kötüye kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Muhammed el-Pezdevî, sûfiler arasında Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup ve kerâmet sahibi çok sayıda kişi bulunmakla birlikte, İslâm coğrafyasında İbâhiyye ve **İlhamiyye** gibi İslâm'a aykırı bir takım sûfi fırkaların varlığından söz etmektedir.³³ Ona göre İlhamiyye mensupları, kendilerine ilham geldiğini iddia ederek Karâmita gibi yanlış ve korkunç sözler söyleyerek halkı aldatmaya çalışmışlardır.³⁴

²⁷ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/79.

²⁸ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/141.

²⁹ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VIII/142.

³⁰ el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, I/143-144.

³¹ Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Kitabu Usûl'd-Din*, thk., Hans Peter Linss, 1. Baskı, Dâru İhyâi'l-Mektebi'l-Arabiyye, 1963 Kahire, s. 8; Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev.: Şerafettin Gölcük, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 12.

³² Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Kitabu Usûl'd-Din*, thk., Hans Peter Linss, 1. Baskı, Dâru İhyâi'l-Mektebi'l-Arabiyye, 1963 Kahire, s. 8; Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev.: Şerafettin Gölcük, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994, s. 12.

³³ el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, s. 363.

³⁴ el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, ss. 363-366.

Ebû'l-Muîn en-Neseîî (508/1114)'ye Göre İlham

Ebu'l-Muîn en-Neseîî'ye göre ilham, kesinlikle bilgi elde etmenin yollarından biri değildir. O, *Tabsiratü'l-Edille* adlı eserinde kendi döneminde yaşıyan ve ilhamı bilgiye ulaşmanın kaynakları arasında kabul eden iki topluluktan bahsetmektedir. Bu iki topluluktan birisi, kalbimizde iyi yani "hasen" görünen şeyin iyi olduğunu ve ona sarılmak gerektiği görüşündeler. en-Neseîî'ye göre böyle bir görüş doğru kabul edilemez. Zira bir kimse için iyi olan bir şey, diğer bir kimse için kötü olabilir.³⁵

en-Neseîî'nin kaydettiği diğer topluluğa göre ise ilham, dinler ve mezhepler hakkında bilgi edinmenin bir yoludur. en-Neseîî'ye göre, bu görüş de doğru değildir. Çünkü herkes bana ilham geldi diye kendi mezhebinin ve dininin doğru diğerlerinin yanlış olduğunu iddia eder ki bu her dinin ve mezhebin fasid olduğu sonucunu doğurur. Böylece ilham ile elde edilen bilginin fasid olduğu anlaşılır. Bununla birlikte ilhamın bir kısmı "sahih" bir kısmı "fâsid" olabilir. Bu sebeple, hakkında ilhamın dışında delil olmadıkça ilham yoluyla elde edilen bilgi doğru kabul edilemez. Bu durumda ilham dışındaki delillere müracaat edilir. Eğer deliller, ilham yoluyla elde edilen bilgiyi desteklerse doğru kabul edilir, yoksa kabul edilmez.³⁶

Sonuç olarak Ebû'l-Muîn en-Neseîî'ye göre ilham, kesinlikle bilgi elde etmenin yollarından biri değildir. Onun hocası Muhammed el-Pezdevî gibi ilhamı kötüye kullananlarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

es-Saffar Buhârî (534/1139)'ye göre İlham

es-Saffar el-Buhârî 'ye göre Cenabı Allah tarafından kalbe gelen ilham yoluyla doğru bilgiye ulaşılabilir. Nitekim Hz. Allah'ın Âdem (a.s.)'a eşyanın isimlerini öğretmesi ilham yoluyla olmuştur. Ayrıca Cenabı Hakk'ın bazı insanların kalbine şuurlerin vezni ve sesteki lahinleri bildirmesi de yine ilham yoluyla olabilecek şeylerdendir. Fakat ilham yoluyla elde edilen bilgi, bazıları için delil olurken diğer bazıları için delil olmaz. Ancak es-Saffar el-Buhârî, bu konuda kimler için delil olduğunu açıklamaz. Bununla birlikte o, Cenabı Hakk'ın hayvanlara da bazı maslahatlar için ilhamda bulunduğunu kaydeder.³⁷

Ömer en-Neseîî (537/1142)'ye Göre İlham

Maturidilięin görüşlerini özetleyen Ömer en-Neseîî, *Akâidü'n-Neseîîyye* adlı eserinde açıkça "İlham, bilgi elde etmenin yollarından değildir"³⁸ demektedir. Ömer en-Neseîî'nin ilhamın kötüye kullanıldığı konusunda hocası el-Pezdevî ile aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, sadece sûfî firkalara yer verdiği *Risâle fî Beyâni Fırakî'd-Dâlle mine'l-Mutasavvife*³⁹ adlı eserinde sûfileri 12 fırkaya ayırmış ve söz konusu 12 sûfî firkadan sadece birinin İslâm'a uygun olduğunu kaydetmiş, diğerlerini ise ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁴⁰ Onun söz konusu eserinde eleştirdiği

³⁵ Ebû'l-Muîn en-Neseîî, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Din*, thk., Claude Salame, Dirasetü'l-Arabiyye, Şam 1993, I/22.

³⁶ Ebû'l-Muîn en-Neseîî, *Tabsiratü'l-Edille*, I/22 vd.

³⁷ Ebu İshak es-Saffar el-Buhârî, *Telhîsü'l-Edille li Kavâidi'l-Tevhîd*, thk., Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2012, s. 115, 183.

³⁸ en-Neseîî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Akâidü'n-Neseîî*, ıyız., trız., s. 2.

³⁹ Kutlu, Sönmez, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Mâturîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya", İmam Mâturîdî ve Mâturîdî lik, (Haz. Sönmez Kutlu), I. Baskı, Kitabiyat, Ankara 2003, s. 404.

⁴⁰ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseîî (537/1142), *Risâle fî Beyâni Fırakî'd-*

firkalardan biri de İlhamiyye fırkasıdır.⁴¹

Hanefî-Maturidî âlimlerden Alâeddin el-Üsmendî (552-1157) de dekendi döneminde dinlerin hak veya bâtil olduğu ancak ilham ile bilindir iddiasında olan ilhâmîyye diye bir firkanın varlığından bahseder. O firkanın mensuplarının bana ilham geldi diyerek kendi mezheplerinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğu iddiasında bulduklarını kaydeder.⁴²

Alauddin es-Semerkindî (539/1144)'ye Göre İlham

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilham hakkındaki en geniş bilgi Alauddin Semerkindî'nin *Mizanu'l-Usul fî Netâici'l-Ukûl* adlı eserinde mevcuttur. es-Semerkindî, söz konusu eserinde ilham başlığı altında ilhamı önce lügaten ve örfen ikiye ayırır. Sonra kelamcıların ilham tarifi üzerinde duracağını ve en sonunda ilhamın şeri hükmünü beyan edeceğini söyler.⁴³

es-Semerkindî'ye göre, ilhamın sözlük anlamı, kişinin kalbine gelen bir şeydir ki, o, insanın kalbine gelen şeyi yapmasını teşvik eder, insanın kalbi de ona meyl eder. Ancak kalbe gelen şey, doğru da olabilir bâtil da olabilir. Çünkü Şems Suresinin 8. ayetinde Cenabı Allah: “Allah, nefse fücûru da takvâyı da ilham etti” buyurmaktadır. O halde kalbe gelen şey, şeytan ve nefisin vesvesesinden de kaynaklanabilir. Ona göre ilhamın örfteki tarifi ise şu şekildedir: Nefis ve şeytanın vesvesesi olmaksızın Cenabı Hakk'ın vasıtasıyla kalbe sadece iyi şeylerin gelmesi anlamındadır.⁴⁴

es-Semerkindî, İmam el-Mâtûrîdî gibi, “Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti”⁴⁵ ayetinde geçen “alleme” kelimesinin “elheme” ilham etti şeklinde yorumlanabileceğini kaydetmektedir. Ona göre Cenabı Allah'ın Âdem (a.s.)'a eşyanın isimlerini öğretmesi iki şekilde olmuş olabilir. Birincisi doğrudan Cenabı Allah'ın ilham etmesi ile. İkincisi ise orada bulunan meleklerden başka bir meleğin gönderilmesi ile öğretmiş olabilir. Diğer taraftan es-Semerkindî'ye göre ilham, Allah vergisi bir bilgidir. (Sun'ullah). Fakat ilham yoluyla meydana gelen bilgi ile şeytanın verdiği vesvese sonucu meydana gelen bilgiyi birbirinden ayırmak gerekir. Bunun için de akli deliller kullanmak gerekir.⁴⁶

es-Semerkindî, Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an adlı eserinde ilhamı böyle açıklamasınav rağmen, diğer bir eseri olan *Mizânü'l-Usûl*'de aşağıda görüleceği üzere insana gelen ilhamın bazen hak, bazen de bâtil olduğunu kaydeder. Ancak biz bu durumun dönemin İslam toplumunda kalbe gelen gerçek ilhama da vesveseye de ilham denilmesinden ve öyle kullanılmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Nitekim es-Semerkindî, ilhamı, “Hak İlham” ve “Bâtil İlham” olmak üzere iki kısma ayırır. Ona göre Hak İlham, Cenabı Allah tarafından gelen “vahyen hafıyyen” yani gizli bir va-

Dâlle mine'l-Mutasavvife, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Bölümü, Nu: 2317, v. 93-95.

⁴¹ Ömer en-Neseî, *Risâle*, v. 94; Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Ahmet Ak, *Selçuklular Döneminde Maturidilik*, 1. Baskı, Yayınevi Yayınları, Ankara 2009, s. 59-60.

⁴² Alâeddin Muhammed b. Abdulhamit es-Semerkindî el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, Thk.: Muhammed Said Özervarlı, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 43-44.

⁴³ Alauddin es-Semerkindî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-Usûl an Netâici'l-Ukûl*, Thk.: Muhammed Zeki Abdülber, 1. Baskı, İdaretü'l-Hayâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, Doha-Katar 1984, s. 677.

⁴⁴ es-Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl*, s. 678.

⁴⁵ 2. Bakara, 31.

⁴⁶ Alauddin es-Semerkindî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, Şerhu Te'vîlâtü'l-Kur'an, Süleymaniye Kütüphanesi, Medine Bölümü, Nu: 179, v. 22b.

hiydir ki, bu tür ilham, irşat ve hidayet etmek üzere peygamberlere de peygamber olmayanlara da gelebilir. Alauddin es-Semerkindî'ye göre şeytanın ve nefsin vesvesesi sebebiyle insanın kalbine bazen de bâtıl ilham gelir. Aslında ona göre bâtıl ilham diye de bir şey yoktur. Çünkü hakikatte insanın kalbinde şeytanın ve nefsin iğvâ ve idlâli vardır. Bu sebeple buna ilham denilemez. Asıl ilham, Cenabı Hak tarafından insanın kalbine getirilen iyi ve hayırlı şeylere denir.⁴⁷ Bu ifadeden peygamberlerden başka irşat ve hidayet etmeye ehil, salih kişilere de ilhamın geleceği anlaşılmaktadır. Ayrıca kalbe gelen bilginin kimden geldiği tam bilinemediği için ilham bilgiye ulaşmanın yollarından kabul edilmez.

Bu sebeple, Alauddin es-Semerkindî, ilhamın bilgi elde etmenin bir yolu olmadığına dair Kitap ve Sünnet'ten çeşitli deliller getirmektedir.

Ona göre Canabı Allah Kur'an-Kerim'de,

“Ey basiret sahipleri ibret alınız”⁴⁸

“Onlar semavat ve arzın melekûtuna bakmazlar mı”⁴⁹ayetlerinde ibret almayı ve nazar etmeyi emrediyor, ama kalbe müracaat etmeyi emretmiyor.

Alauddin es-Semerkindî'nin ilhamın delil olamayacağına dair Sünnet'ten delili:

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Muaz (r.a.)'ı Yemen'e kadı olarak gönderirken ona,

“Ya Muaz oraya varınca ne ile hükmedeceksin diye sorunca,

Allah'ın kitabı ile dedi

Onda bulamazsan ne ile hükmedeceksin deyince

Rasülünün sünneti ile

Onda da bulamazsan

Reyim ile hükmedeceğim dedi.”

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“Rasülünün rasülüne buna muvaffak kılan / bu şuuru veren Allah'a Şükürler olsun” dedi. Fakat *ilham ile hükmet demedi ve ilhamı emretmedi*. Çünkü Hz. Peygamber nas bulunmayan hususlarda ashâbı ile istişare etmekle emrolunmuştur. Husumet konularında kalbine danışmakla / rücu etmekle emrolunmamıştır.⁵⁰

Alauddin es-Semerkindî'ye göre Allah'tan peygamberlere gelen ilham haktır. Peygamberlere gelen ilham eğer vucub konumunda ise hem kendilerini hem de ümmetlerini bağlar. Peygamberlerden başka salih Müslümanlara da ilham gelir. Ancak bu tür ilham sadece kendileri için delildir. Fakat bu tür ilham başkalarına karşı delil olarak kullanılamaz. Asıl ilham fasıklara değil, takvâ ve vera sahiplerine gelir. Allah'tan gelen ilham tamamen doğru ve haktır. Şeytanın vesvesesi ve nefsin temennisi ile gelen ilham ise bâtıldır, yanlış ve hatadır.⁵¹ Ancak hangisinin gerçek ilham, hangisinin batıl ilham olduğu, ancak akli delillerle (istidlalle) anlaşılır.⁵²

Alâeddin el-Üsmendî (552/1157)'ye Göre İlham

Alâeddin el-Üsmendî'ye göre ilham, nazar ve istidlâl ederken “tevfik”dir, yani

⁴⁷ es-Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl*, s. 678-679.

⁴⁸ 59. Haşr, 2.

⁴⁹ 7. A'râf, 185.

⁵⁰ es-Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl*, s. 681.

⁵¹ es-Semerkindî, *Mizânü'l-Usûl*, s. 682 vd.

⁵² es-Semerkindî, Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an, v. 22b.

Allah'ın yol göstermesi, yardım etmesi demektir. Üsmendî de Ömer en-Neseî ve Muhammed el-Pezdevî gibi kendi döneminde İlhamiyye diye bir fırkadan bahseder. Ona göre bu fırka dinlerin hak ve ya bâtil olduğu ancak ilham ile bilinir iddiasındadırlar. Oysa her fırka mensubu bana ilham geldi diyerek kendi mezheplerinin doğru diğerlerinin yanlış olduğunu iddia eder.⁵³ Öyle anlaşılıyor ki el-Üsmendî de ilhamı, Cenabı Hakk'tan gelen *yardımcı doğru bilgi* olarak kabul ediyor. Fakat ilham ile nefis ve şeytanın iğvâ ve idlâlinin birbirine karıştırılmaması hususunda müslümanları uyarmaktadır.

Ubeydullah es-Semerkandî (701/1301)'ye Göre İlham

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre ilham, kalbe gelen kesbî olmayan mahzâ Allah vergisi vehbî ve doğru bilgiyi ifade eder.⁵⁴ Ancak ona göre kalbe gelen havâtır yani bilgi dört kısımdır:⁵⁵

Birincisi, nefisten gelir ki buna “heces” denir.

İkincisi şeytandan gelir ki buna “vesvese” denir.

Üçüncüsü melekten gelir ki buna da “ilham” denir.

Dördüncüsü Cenabı Allah'tan gelir ki buna da “vâridâtı Rabbânî” denir.

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre kalbe gelen havâtırın ne olduğunu ancak zühd ve takvâ sahibi olup kalp aynasını temiz tutanlar anlar. Nitekim Cenabı Allah, Araf suresinin 201. ayetinde “Takvâ sahipleri şeytanın vesvesesi gelince günahlarından tevbe ederler, onlar mübsiründandır” buyurmaktadır. Ona göre dünyaya dalan ve kötülüğe bulaşan kederli kalp, şeytanın ve nefsin tuzaklarını kötülüklerini anlayamaz. Çünkü peygamber efendimiz şöyle buyuruyor: “Kul günah işleyince o kulun kalbine siyah bir nokta konulur. Eğer o kimse pişman olup, tevbe istiğfar ederse onun kalbi cilalanır, parlatılır. Eğer pişmanlık duymayıp tevbe istiğfar etmez ise siyah noktalar kalbini kaplar.⁵⁶ el-Üsmendî, bu konudaki görüşünü desteklemek için Mutaffîfin suresinin “Hayır, hayır! Öyle değil. Doğrusu onların –kötülük yaparak- kazandıkları şey ile kalpleri paslandı, karardı.” şeklindeki 14. ayetini delil getirmektedir.⁵⁷

Bu ifadelerden hareketle şunları söylemek mümkündür: Kalbin, Allah'ın nazar-gahı olduğu ve Hz. Allah'ın insanın dışına değil kalbine baktığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca kirlî bir ayna ile iyi bir görüntü elde etmek mümkün olmadığı da tecrübeyle sabittir. O halde isyan da gönül aynasına sürülen kara bir leke gibi gerçekleri görmeye ve doğru bilgiye ulaşmaya engel olabilir diyebiliriz.

Ubeydullah es-Semerkandî'ye göre peygamberlere gelen ilham hem kendisi için hem de başkaları için hüccettir. Çünkü peygamberlere gelen ilham, gizli vahiydir. Veliye gelen ilhama gelince durum farklıdır. Eğer ilham, bir melekten veya Cenabı Allah'tan geliyorsa sadece kendisi için delil teşkil eder. Başkaları için delil olmaz.

⁵³ Alaeddin el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, Thk.: Muhammed Said Özervarlı, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005, s. 43-44.

⁵⁴ Ebû Muhammed Rüknuddin Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz es-Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye fî Şerhi lâ İlâhe İllallah Muhammedün Rasûlullah*, Haz.: Mustafa Sinanoğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 45.

⁵⁵ es-Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45.

⁵⁶ Hakim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn fî'l-Hadis*, Haydarabat 1334, I/45.

⁵⁷ es-Semerkandî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45'deki 46. dipnotta.

Çünkü velide ismet sıfatı yoktur. Peygamberlerin ve velilerin dışındaki insanlara gelen ilham, ilim elde etmenin yollarından değildir. Çünkü kalbe Allah'tan ve veya melekten gelen bilgi ile nefis ve şeytanın verdiği vesvesenin arasını ayırmak çok zordur. Bu ancak evliyanın murakabaları ile mümkündür. Ayrıca kendisine gelen ilhamı kitap ve sünnete arz etmeli, bu ikisine uyuyorsa amel etmelidir.⁵⁸

Sonuç

Ebû Mansûr el-Mâturîdî'ye göre ilham, peygamberlere ve salih kişilerin kalbine Allah veya melekleri tarafından bir çaba sarfetmeden aniden getirilen doğru bilgi demektir. el-Mâturîdî âlimlerden Alaüddin es-Semerkindî ilhamı, "hak ilham" ve "bâtıl ilham" olarak ayırırken; Ebû'l-Muîn en-Nesefî ise "sahih ilham" ve "fâsid ilham" olarak ikiye ayırmıştır. Bununla birlikte onlara göre hangisinin hak / sahih hangisinin bâtıl / fâsidilham olduğunun anlaşılması zordur. Bu durumda Maturidî âlimlerin çoğu nazar ve istidlale başvurmuşlar; Ubeydullah es-Semerkindî gibi sufi Maturidî alimler ise murakabeye müracaat etmişlerdir.

Ebû'l-Yûsr Pezdevî ve Ömer en-Nesefî gibi âlimler ise ilham konusunda herhangi bir ayırma gitmemişlerdir. Kannatimize göre bu iki âlimin dönemlerinde şeytanın vesvesesi ve nefsin iğvası ile Allah'ın ve meleklerinin verdiği takvâ ilhamı karıştırıldığı ve hatta kötüye kullanılmaya başlanmıştır. Bu âlimler, halkın vesveseye de ilham demesinden dolayı tehlikenin büyüklüğünü sezmişler; müslümanların itikadını ve birliğini korumak amacıyla ilhamın bilgi elde etmenin yollarından kabul etmemişlerdir.

Oysa genelde Hanefî-Mâturîdî âlimlere göre ilham, peygamberlere, salih kimseler başta olmak üzere bütün insanlara ve hatta canlılara gelebilir. Peygamberlere gelen ve vahyin bir türü olan ilham, hem kendileri hem de ümmetleri için delildir. Salih kimselere gelen ilham, aklî delillere, Kur'an ve Sünnet'e uyuyorsa sadece kendisi için delil olur.

Mâturîdî âlimler, ilhamı bilgiyi elde etmenin bir yolu olarak kabul etmezler. Başta İmam el-Mâturîdî olmak üzere bütün Hanefî-Maturidî âlimler, ilim elde etmenin yollarını havâssı hamse (beş duyu), doğru haber ve akıl ile istidlâl olarak kabul etmişlerdir. İlhamı ise bilgiye ulaşma yolları arasında saymamışlardır.

⁵⁸ es-Semerkindî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 45 vd.

Kaynakça

Ak, Ahmet, *Selçuklular Döneminde Maturidilik*, 1. Baskı, Yayınevi Yayınları, Ankara 2009.

Alper, Hülya, *İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

el-Buhârî, Ebu İshak es-Saffar (534/1139), *Telhîsü'l-Edille li Kavâidi't-Tevhîd*, thk.: Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2012.

Hakim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (405/1014), el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn fi'l-Hadis, Haydarabat 1334.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (333/944), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Thk., Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, 1. Baskı, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, 17 cilt.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, 1. Baskı, İSAM Yayınları, Ankara 2003.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, Çev.: Bekir Topaloğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, Ankara 2002.

en-Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymun b. Muhammed (508/1114), *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Din*, thk., Claude Salame, Dirasetü'l-Arabiyye, Şam 1993.

en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed (537/1142), *Risâle fi Beyâni Fıraki'd-Dâlle mine'l-Mutasavvife*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Bölümü, Nu: 2317, v. 93-95.

..... - *Akâidü'n-Nesefî*, yrz., trz.

Kutlu, Sönmez, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Mâturîdî Kültür Çevresiyle İlgili Bibliyografya", İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik, (haz. Sönmez Kutlu), 1. Baskı, Kitabiyat, Ankara 2003, s. 385-432.

el-Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim (493/1099), *Kitabu Usûl'd-Din*, thk., Hans Peter Linss, 1. Baskı, Dâru İhyâi'l-Mektebi'l-Arabiyye, Kahire 1383/1963.

el-Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim (493/1099), *Ehli Sünnet Akaidi*, Çev.: Şerafettin Gölcük, 3. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1994.

es-Semerkindî, Alauddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (539/1144), Şerhu Te'vilati'l-Kur'an, Süleymaniye Kütüphanesi, Medine Bölümü, Nu: 179.

es-Semerkindî, Alauddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (539/1144), *Mîzânü'l-Usûl an Netâici'l-Ukûl*, thk., Muhammed Zeki Abdülber, 1. Baskı, İdretü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, Doha-Katar 1984.

es-Semerkindî, Ebû Muhammed Rüknuddin Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz (701/1301), *el-Akîdetü'r-Rükniyye fi şerhi lâ ilâhe illallah Muhammeddün Rasûlullah*, yayına Haz., Mustafa Sinanoğlu, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

el-Üsmendî, Alaeddin Muhammed b. Abdulhamit es-Semerkindî (552/1157), *Lübâbü'l-Kelâm*, Thk.: Muhammed Said Özervarlı, 1. Baskı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005.